

УДК336.56.12

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ НА РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

*К.С. Охріменко, здобувач вищої освіти
Миколаївський національний аграрний університет*

В статті досліджено діяльність Антимонопольного комітету України на ринку сільськогосподарської продукції та запропоновано напрями її активізації задля покращення умов діяльності для сільськогосподарських товаровиробників

***Ключові слова:** конкуренція, ринок сільськогосподарської продукції, Антимонопольний комітет України, виробники сільськогосподарської продукції.*

Постановка проблеми. Характеристика ринку сільськогосподарської продукції буде неповною, якщо не розглянути таку суттєву економічну закономірність, як конкуренція та антимонопольне регулювання. Наразі, на ефективний розвиток більшості виробників сільськогосподарської продукції дестабілізуючий вплив здійснює недосконалість державного регулювання діяльності суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції, тоді як саме ці суб'єкти найчастіше допускають зловживання монопольним становищем на ринку. Розвиток ринку сільськогосподарської продукції, формування сприятливого для сільськогосподарських товаровиробників конкурентного середовища потребує розширеного трактування ролі антимонопольного регулювання, як чинника забезпечення стабільного економічного зростання та продовольчої безпеки держави. Саме тому вивчення особливостей діяльності Антимонопольного комітету на ринку сільськогосподарської продукції є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику економічної конкуренції як суспільного економічного явища досліджено в працях Г. Азоева, Л. Антонюка, Я. Базилюка, В. Геєця, Р. Фатхутдінова, А. Юданова, А. Маршала, А. Пігу, та інших вчених. Крім того, опубліковано цілий ряд наукових робіт, які присвячені проблемам антимонопольного регулювання в аграрному секторі економіки, обмеження монополізму та удосконалення антимонопольного законодавства. Серед авторів публікацій можна виділити: О. Бородіну, Є. Бузовського, В. Воротіна, В. Гейця, Б. Губського, Л. Євчук, С. Кващу, М. Латиніна, Т. Лозинської, Ю. Лузана, О. Рижкова, Н. Розанова, С. Майстра, О. Макеєву, О. Маслака, М. Мельника, О. Могильного, І. Прокопу, Т. Осташко, Б. Пасхавера, В. Трегобчука та інших. Разом з тим, дослідження діяльності Антимонопольного комітету України на ринку сільськогосподарської продукції.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження діяльності Антимонопольного комітету України на ринку сільськогосподарської продукції та розробка пропозицій щодо її покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок сільськогосподарської продукції займає особливе місце в структурі економіки України. Його можна трактувати як систему економічних відносин, яка формується за участю різних інституцій, забезпечує та регулює виробництво продукції аграрного сектора економіки та рух товару до споживача у сфері обміну [7]. Даний ринок структуризований і відповідно охоплює чимало галузевих ринків: ринок зерна, ринок цукру, ринок овочів, ринок м'яса, ринок молока, ринок продукції птахівництва тощо. Значення цих класифікацій радше можна вважати пізнавальним, аніж практичним, проте всі вони охоплюють таку категорію ринку, як товарний [15].

Ринок є одним з механізмів координації поведінки економічних суб'єктів. Тому в світі не існувало і не існує жодної держави, економіка якої функціонувала б без використання механізму державного регулювання економіки.

На думку Г. Є. Бистрова, державним регулюванням сільського господарства позначається діяльність держави щодо впливу на систему аграрного підприємництва, функціонуючого переважно на ринковій основі із застосуванням методів економічного регулювання (цін, податків, кредитів, мит), а також державних замовлень, ліцензій, квот, інших адміністративних методів впливу [1].

Необхідність державного регулювання сільського господарства викликана зокрема особливостями, притаманними аграрному сектору економіки: значний вплив природно-кліматичних факторів на сільськогосподарське виробництво і спеціалізацію господарств, використання землі як головного засобу виробництва, диспропорції в ціноутворенні між сільськогосподарською і промисловою продукцією, залежність сільськогосподарського товаровиробника від локальної монополії переробника даної продукції, багатогалузевий характер значної кількості організацій, наявність специфічних форм організації сільськогосподарського виробництва та ін.

Антимонопольне регулювання – це окремий напрям державного регулювання економіки; найчастіше розглядають антимонопольне регулювання економіки, або антимонопольне регулювання підприємницької діяльності, або антимонопольне регулювання.

Антимонопольне регулювання – це система забезпечення цілеспрямованого впливу інститутів держави на процеси конкуренції шляхом узгодження заходів та послідовного використання інструментів і механізмів координації, організації, упорядкування конкурентних відносин, забезпечення дотримання законів, відстоювання національних інтересів [6].

Щодо ринку сільськогосподарської продукції то на практиці, як правило, об'єктами антимонопольного регулювання є агрохолдинги, агротрейдери, великі сільськогосподарські товаровиробники, котрі займаючи монопольне становище на ринку, або на підставі домовленостей між собою, впливають на встановлення цін, визначення параметрів партії продукції (якість, кількість), цим самим порушуючи основні принципи теорії конкуренції, через встановлення умов функціонування на ринку сільськогосподарської продукції для малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників.

Сьогодні в Україні створено цілісну систему правових та організаційних механізмів антимонопольної діяльності. Антимонопольне законодавство в Україні представлено Законами України: «Про захист економічної конкуренції» (2002 р.), «Про Антимонопольний комітет України» (2003 р.) та ін.

Основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині:здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів;контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;сприяння розвитку добросовісної конкуренції;здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель;проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції [4].

Стосовно реальних показників роботи Антимонопольного комітету України, то розмір економічного ефекту внаслідок вжитих Комітетом заходів із припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема попередження неправомірних витрат і витрат юридичних та фізичних осіб у 2017 р. становить 2561,1 млн грн, що у 1,8 разу більше, ніж у 2016 р. 2017 р. став рекордним за всі роки діяльності АМКУ в частині сплати порушниками законодавства про захист економічної конкуренції штрафів та пені. Так, розмір сплати штрафів та пені в 2017 р. становив 340,6 млн грн та перевищив більш ніж в 10 разів розмір 2016 р. На 22,7% збільшилась кількість задоволених судами протягом 2017 р. позовів органів Комітету порівняно з минулим роком. У 2017 р. порівняно з 2016 р. збільшився відсоток виявлення Комітетом антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання під час проведення конкурсних процедур закупівель – на 4,5% всіх припинених порушень. Ця тенденція відповідає структурі порушень законодавства, притаманній Європейським конкурентним відомствам, в яких більша частина порушень стосується саме антиконкурентних узгоджених дій [2].

Антимонопольний комітет України є тим державним органом, що згідно з повноваженнями забезпечує захист конкуренції на різних ринках, у тому числі на ринках сільськогосподарської продукції. За наявності ознак порушень комітет проводить розслідування, надає рекомендації, накладає штрафи чи приймає інші рішення, спрямовані на захист економічної конкуренції.

Протягом 2017 року органами Комітету проведено 76 виїзних перевірок дотримання вимог законодавства про захист економічної конкуренції. Кількість перевірок зменшилась на 36% порівняно з минулим роком. Скорочення кількості проведених перевірок обумовлено необхідністю зменшення адміністративного тиску на бізнес.

Найбільшу частину припинених порушень становили зловживання домінуючим становищем. Такі порушення призводять до дестабілізації ринків, встановлення нерівних умов здійснення господарської діяльності, поглиблюють кризу неплатежів та інфляційні процеси, мають визначальний вплив на ціноутворення в інших галузях та заважають структурним змінам в економіці.

Аналізуючи ринок АПК бачимо, що найбільшу частку припинених порушень займає недобросовісна конкуренція, яка майже в шість разів більша за частку зловживання монополюючим становищем (табл. 1).

Таблиця 1. Структура припинених порушень у 2017 році за галузями та видами, %

Ринок	Антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання	Зловживання монополюючим становищем	Антиконкурентні дії органів влади	Недобросовісна конкуренція	Всього разом з іншими
АПК	10,09	4,28	5,25	29,3	10,64
Транспорт	5,99	9,81	13,28	7,03	9,36
Послуги землевпорядкування та послуги оренди нерухомого майна	0,63	2,52	4,92	1,56	2,71

Антимонополюючий комітет України, забезпечуючи захист економічної конкуренції на ринках України, приділяв увагу насамперед тим ринкам, які мають найбільший вплив на добробут громадян України. Так, діяльність Комітету з виявлення та припинення порушень законодавства пр. захист економічної конкуренції у 2017 році зосереджувалася на таких проблемах:

- припинення зловживань монополюючим (домінуючим) становищем на ринках: житлово-комунального господарства (11,8% усіх припинених порушень); паливно-енергетичного комплексу (7,9% усіх припинених порушень); транспорт (3,2% усіх припинених порушень); охорони здоров'я та лікарських засобів (3,1% усіх припинених порушень)

- визнання антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання під час проведення конкурсних процедур закупівель (11,8% усіх припинених порушень);

- припинення недобросовісної конкуренції на ринках агропромислового комплексу (3,1% усіх припинених порушень).

У 2017 році Комітетом розглянуто 666 заяв про надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (у 2016 році – 547 заяв). Концентрація – процес злиття підприємств, компаній та інших ринкових активів, внаслідок якого зростає економічна влада учасників ринку. Концентрацією визнається не лише придбання акцій, але і створення нових підприємств, передача певних об'єктів у оренду, і навіть призначення керівників великих компаній. Усі великі концентрації повинні погоджуватися з Антимонополюючим комітетом.

Найпопулярнішим ринком серед наданих Комітетом дозволів на концентрацію є ринок сільськогосподарської продукції, що становить 25,7% (155 дозволів) від загальної частки наданих дозволів [5]. Прикладом дозволеної концентрації із зобов'язаннями є Учасники концентрації «BayerAktiengesellschaft» (м. Леверкузен, Німеччина) «MonsantoCompany» (м. Вільмінгтон, США) Концентрація полягає у набутті

контролю компанією «BayerAktiengesellschaft» над компанією «MonsantoCompany» на загальнодержавному ринку насіння сільськогосподарських культур та овочів, зокрема, огірків та хімічних засобів захисту рослин – гербіцидів. Зобов'язаннями є :

1) не створювати неправомірних перешкод доступу на ринки дистрибуції засобів захисту рослин та насіння сільськогосподарських культур та овочів (кукурудзи, пшениці, олійного ріпаку, капусти, моркви, огірків, баклажанів, салату латук, цибулі, перцю, кабачків, томатів, кавунів, редиски, солодкої кукурудзи) чи усунення з ринків засобів захисту рослин та насіння сільськогосподарських культур і овочів суб'єктів господарювання резидентів чи нерезидентів України продавців/виробників засобів захисту рослин та насіння сільськогосподарських культур і овочів;

2) зобов'язати компанію «BayerAktiengesellschaft» протягом трьох років, починаючи з наступного року після здійснення концентрації надавати Антимонопольному комітету України копії договорів з усіма відповідними додатками, що є невід'ємною частиною договорів укладених Групою Вауер із дистриб'юторами щодо дистрибуції засобів захисту рослин та насіння сільськогосподарських культур і овочів.

Ці вимоги свідчать про те, що Антимонопольний комітет виконує свої прямі обов'язки щодо захисту української сторони в процесі злиття підприємств, компаній та інших ринкових активів та попередження або недопущення виникнення монополій.

Одним з основних завдань Антимонопольного комітету України на ринку сільськогосподарської продукції є демонополізація встановлення ціни на продукцію. Проведені нами дослідження засвідчують наступну ситуацію. У Миколаївській області більшість сільськогосподарських товаровиробників реалізують свою продукцію великим зернотрейдером так, як через обмеженість ресурсів не можуть самостійно вийти на зовнішній ринок. Найпотужнішим зернотрейдером в даному регіоні є ПАТ СП «Нібулон», саме дане підприємство найбільше впливає на цінову ситуацію на ринку зерна, при чому воно диктує рівень цін відповідно до ситуації на світовому ринку та своїх експортних можливостей.

Згідні з думкою, що монополіям легше та потенційно ефективніше запобігати, ніж потім боротися з ними. Це можна реалізовувати через посилення акценту діяльності Антимонопольного комітету та інших міністерських відомств на законотворчий процес, тобто недопущення умов створення монополій чи інших протиправних зловживань. Надання Антимонопольному комітету права законної сили нормативно-правових актів дозволить унеможливити потенційні зловживання з боку ринку.

Зважаючи на вище викладене вважаємо, що пріоритетними напрямками конкурентної політики, спрямованої на визначення дії зазначених факторів, створення ефективного конкурентного середовища в аграрному секторі України, повинні стати:

– створення та здійснення прозорих «правил гри» в аграрному секторі, спрямованих на формування рівних умов для розвитку та функціонування усіх господарюючих суб'єктів, що діють у цій сфері;

– активна державна підтримка сільськогосподарських виробників шляхом надання державної допомоги у вигляді дотацій, заснованої на принципах конкурентності та прозорості при розподілі бюджетних коштів;

– захист вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції на основі застосування основних інструментів політики неопротекціонізму(експортного кредитування, надання пільг експортерам, підтримка приватних фірм закордоном);

– всебічне сприяння створенню та розвитку виробничої та маркетингової інфраструктури аграрного сектору;

– активізація діяльності Антимонопольного комітету України у напрямі виявлення та запобігання проявам монопольної влади в аграрному секторі, зокрема в таких його сегментах як матеріально-технічне забезпечення діяльності аграрних підприємств, закупівля сільськогосподарської сировини, оптова та роздрібна торгівля сільськогосподарською продукцією та продукцією харчової промисловості тощо.

Здійснення цих заходів дасть змогу не лише підсилити стимулюючий вплив економічного суперництва на діяльність вітчизняних аграрних підприємств, а й підвищити рівень їх інноваційної активності та покращити конкурентні позиції на міжнародних ринках.

Інформаційні джерела

1. Біла І. С. Конкуренція в Україні: необхідність якісно нового управління / І.С. Біла, Н.І. Насікан // Часопис економічних реформ. – 2012. – № 1 (5). – С. 6-11.
2. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наук. доповідь / [Трегобчук В. М., Пасхавер Б. й., Бородіна О. М. та ін.] ; за ред. В. М. Трегобчука, Б. Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогноз., 2016. – 260 с.
4. Немченко, А .В. Особенности и перспективы инновационной деятельности в сельском хозяйстве / А .В. Немченко, Е. Н. Кашинская // Sustainable economic development of regions Monograph, Vienna, 2015. – С. 90-99.
5. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 № 3659-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>
6. Прокопа І. Яка модель агросектора потрібна Україні? / І. Прокопа, О. Бородіна // Земельний інвестиційний вісник України. – 2012. – № 6. – С. 18-20.
7. Рибаківа О.В. Конкуренція і конкурентоспроможність: економічна суть та фактори підвищення / Рибаківа О.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>

Науковий керівник - канд. екон. наук, доцент Федосєєва Г.С.